

Branko Kukurin

PRILOZI ZA POVIJEST ŠKOLSTVA NA PODRUČJU OPĆINE MATULJI ZA VRIJEME TALIJANSKE FAŠISTIČKE OKUPACIJE 1920. – 1943.

Mr. sc. Branko Kukurin
Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti
Zavod za povijesne i društvene znanosti
Gjure Ružića 5, HR-51000 Rijeka
kuki100@yahoo.com

UDK 371(091) (497.5Matulji)
Pregledni članak
Primljeno: 15. 6. 2012.
Prihvaćeno: 16. 1. 2013.

U kvarnerskom arealu Rijeka i Opatija sa svojim zaleđem bile su važni punktovi talijanske fašističke stoljetne aspiracije, koja se ostvarila poslije I. svjetskog rata, kada je te prostore okupirala kraljevska fašistička Italija. U tadašnjem opatijskom školskom okružju dio sjeverozapadnog prostora – Općine Matulji – bio je premrežen talijanskim dječjim vrtićima i školama. Njihova je primarna funkcija bila odnarediti hrvatsku djecu i indoktrinirati je fašističkim sadržajima. To je moguće potvrditi na temelju sačuvane školske pedagoške dokumentacije – školskih imenika sačuvanih u Državnom arhivu Rijeka – te sojedocenja još živih učenika talijanskih fašističkih škola.

Ključne riječi: školstvo; fašizam; odnarođivanje.

Dio prvi

I.

Cijelo istarsko i kvarnersko područje bilo je čak i u vremenu Austro-Ugarske Monarhije područje od posebnog interesa talijanske ekspanzionističke politike, koja je svoj pravi karakter pokazala nakon završetka I. svjetskog rata te propašću Austro-Ugarske Monarhije 1918. godine. Gabrielle D'Annunzio¹, protofašist, svojom riječkom ratno-pljačkaškom avanturom (1919. – 1921.) samo je ubrzao procese

¹ Pescara, 12. ožujka 1863. – Gardone Riviera, 1. ožujka 1938., talijanski pjesnik, dramaturg, političar, duhovni inspirator Benita Mussolinija.

aneksije Rijeke, kvarnerskog područja i Istre kraljevskoj fašističkoj Italiji. Rapallskim ugovorom 1920. g. između Kraljevine SHS i Italije talijanska okupacija Istre i kvarnerskog područja dobiva i pravni i politički temelj. Tada se mogla razviti institucionalizirana fašistička represija nad hrvatskim stanovništvom tih krajeva s ciljem da se ono posve odnarođi, talijanizira, da bi se odreklo svog slavenskog, hrvatskog identiteta. „Djelovanje fašističkih vlasti nad slavenskim stanovništvom trebalo bi uroditi plodom jer će poslije nekoliko decenija vladanja postati vjerni Italiji, kao što su bili naš jezik, nametnuti čak i razvoj moralne prirode surovim stanovnicima te jalove i gole zemlje.“²

Represija nad netalijanskim stanovništvom ogledala se u svim vidovima života – od fizičkog zlostavljanja i strijeljanja ljudi, zabrane upotrebe hrvatskoga jezika u javnoj komunikaciji, nasilnom promjenom hrvatskih prezimena. Od 7. travnja 1927. u Istri je počeo vrijediti Kraljevski dekret koji je nalagao promjenu prezimena, tj. „vraćanje“ na njihov prvotni oblik. Prefekt provincije na temelju te uredbe mogao je mijenjati prezimena htjeli to nositelji ili ne. Na isti je način Kraljevski dekret od 8. ožujka 1928. ozakonio odbijanje slavenskih imena pri upisu u matične knjige. Ako bi roditelj inzistirao na odabranom netalijanskom imenu, službenik je djetetu nadjenao talijansko ime po vlastitom izboru.³

Jedna od najvažnijih i najsnažnijih poluga fašističkog odnarođivanja hrvatskoga stanovništva bilo je školstvo. Da bi se što učinkovitije ostvarili ciljevi fašističke politike, metodologija odnarođivanja i školstvom bila je detaljno organizacijski i metodološki razrađena: od osnivanja posebnih ureda u Italiji za okupirana, anektirana područja pa sve do administrativne i političke (fašističke) kontrole obrazovnog procesa u vrtićima i školama u lokalnim sredinama.

II.

Matuljsko područje bilo je Talijanima zanimljivo i zbog prometnog pravca prema Rijeci i Opatiji (prilog 1). Sva cestovna i željeznička komunikacija od Italije prema Rijeci i tom dijelu sjevernog Jadrana odvijala se preko tog prostora. Apolutno većinsko hrvatsko stanovništvo tih krajeva bilo je vrlo socijalno osjetljivo i stoga ljevičarski orijentirano, pa je zadatak odnarođivanja i fašističke indoktrinacije svim sredstvima, fizičkim, vojnim, političkim i edukativnim, bio tim teži i zahtjevniji. Unatoč svim naporima nacifašističkog okupatora, otpor takvom teroru i

² Belci, F., „Katolička crkva i politika odnarođivanja“, u: *Pazinski memorijal*, knjiga 9., Katedra Čakavskog sabora Pazin, Pazin, 1979., str. 202.

³ Mandić, Oleg, „Osnovne odrednice sociologijskih procesa u Istri pod fašizmom“, u: *Pazinski memorijal*, knjiga 8., Katedra Čakavskog sabora Pazin, Pazin, 1978., str. 39.

politici nije slomljen, štoviše – ojačan je, a to je sve rezultiralo pobjedom i slomom fašizma 1945. godine.

Circolo didattico di Abbazia – Didaktičko okružje Opatija bilo je za vrijeme talijanske fašističke okupacije administrativno-upravna jedinica sa svrhom da bi se lakše upravljalo školstvom, a sve radi odnarođivanja i potalijančivanja apsolutno hrvatskog stanovništva tih krajeva. I samim pregledom mreže dječjih vrtića i osnovnih škola može se zaključiti da je tome fašistički okupator pridavao veliku važnost. Dakako, pretjeranom revnošću, neprimjernim sadržajima u školskim programima te fizičkom, vojnom represijom samo su učvrstili uvjerenja hrvatskog stanovništva u ispravnost njihove narodnoslobodilačke borbe i generalnog otpora tom nakaradnom političkom uređenju. To se najbolje vidi i u rezultatima antifašističke borbe te sloma nacifašističkog režima 1945. godine.

III.

U Državnom arhivu Rijeka sačuvano je 20 imenika iz ondašnje matuljske općine iz razdoblja fašizma, i to:

- škola Klana: 5 imenika
- škola Bergut Grande – Veli Brgud: 1 imenik
- škola Brezza – Breza: 2 imenika
- škola Jušići: 4 imenika
- škola Poljane: 1 imenik
- škola Rukavazzo – Rukavac: 4 imenika
- škola Zvoneća: 3 imenika.

Već i površan, općenit pogled na tu temeljnu pedagošku školsku dokumentaciju ukazuje na temeljit pristup odnarođivanju, a neprimjereni političko-demagoški sadržaji djeci najnižih razreda savjesno su prezentirani, no, nasreću, ta metoda nije polučila željeni efekt. Štoviše, i kod djece, koja u toj dobi još nisu mogla imati političkih spoznaja, stvarali su odbojnost prema toj politici i fašističkom uređenju uopće.

Po već spomenutim talijanskim fašističkim propisima sva imena, prezimena te mjesta stanovanja u imenicima su potalijančena; u nekim slučajevima to je stvaralo probleme, jer neka imena, prezimena ili imena naselja nisu bila prikladna za talijansku ortografiju.

U školama su bile oformljene i obvezne organizacije za fašistički preodgoj djece. Za djecu do šest godina starosti postojala je *Italia redenta*. Organizacija *Opera*

nazionale Ballila imala je tri sekcije: *Figli della lupa* za djecu od šest do osam godina, *Ballila* i *Piccole italiane* za djecu od osam do četrnaest godina te *Avanguardisti* i *Giovane italiane* za mlade do osamnaest godina.

Za članstvo u tim organizacijama postojale su rubrike u imenicima, a često se događalo da su učitelji sami uplaćivali članarinu za djecu da bi održali propisani broj učlanjene djece, jer je u ruralnim sredinama matuljske općine bilo mnogo siromaštva, pa roditelji nisu imali novca da dadu djeci za članarinu.

Osim tih službenih informacija u propisanim rubrikama imenika, vrlo su zanimljive i znakovite one u rubrikama *Anotazioni del insegnante* – bilješkama učitelja. U njima se, osim uobičajenih opaski o učenicima, mogu naći i ozbiljni politički pamfleti, osobne frustracije učitelja neprimjerene za upisivanje u takvu vrstu službene dokumentacije.

U nekim mjestima nije bilo ili dovoljno učenika za jedan razred ili dovoljno nastavnika, pa su bili formirani skupni razredi, kao npr. u Velom Brgudu. Kad se pogleda mreža takozvanih seoskih škola – *scuole rurali*, uočljivo je da mnoge, zbog malog broja učenika, nisu imale opravdanja da budu u tim mjestima. Potreba talijanskog fašističkog okupatora za političkom propagandom i odnarođivanjem opravdavala je takvu mrežu škola.

IV.

Zbog opsežnosti građe, navodimo ovdje samo osnovne podatke iz programa u školskim imenicima prema obrađenoj građi iz Državnoga arhiva Rijeka. Sve s talijanskog na hrvatski jezik preveo je Branko Kukurin.

1. Bergut Grande / Veli Brgud

Circolo didattico di Abbazia / Didaktičko okružje Opatija
Scuola Principessa Maria Pia / Škola Princeza Maria Pia
Matuglie / Matulji
Frazione Bergut Grande / Odsjek Veli Brgud
classe quarta e quinta / četvrti i peti razred
insegnante / učitelj: Lodovico Zeriav

Nastava se odvijala u razdoblju 1. 10. 1942. – 20. 5. 1943.

U IV. razredu bilo je 15 učenika i 10 učenica.

U V. razredu bilo je 6 učenika i 11 učenica.

Iz godišnjeg programa izdvajamo najzanimljivije natuknice iz društvenih predmeta u kojima je ideološko-politička indoktrinacija najuočljivija:

Povijest:

Najreprezentativniji likovi talijanske povijesti od 476. godine pa do danas. Izumi i otkrića Talijana. Talijanski sveci. Razdoblje Preporoda. Kolonijalni ratovi i Svjetski rat. Fašizam. Obnova Režima. Nova Italija u svijetu. Njezino mjesto u aktualnom ratu. Uzroci, svrha, razvoj aktualnog sukoba. (Svake subote sažetak tjednih glavnih političkih i vojnih događanja uz pomoć ilustriranih časopisa.)

Fašistička kultura s osnovama prava:

„G.I.L.“, vojska, mornarica, zrakoplovstvo, M.V.N.S. Dužnosti Talijana u ratu. Oprez, štednja, samovlada. Zakoni. Administracija pravnog sustava. Državni organi i lokalna uprava.

I u mjesečnim se programima razrađuju političke i militarističke teme prema zadanim temama iz godišnjeg programa, pa se za listopad, ožujak, travanj i svibanj iz povijesti iz mjeseca u mjesec prepisuju iste aktivnosti: *Cause, fini e svillupi dalla guerra attuale.* / Uzroci, razvoj i posljedice aktualnog rata; *Riassunto e commento settimanale agli avvenimenti politico-militari. Il fronte russo e quello dell' Africa sett.* / Sažetak i tjedni komentar političko-vojnih događanja, ruska fronta i ona u sjevernoj Africi; *Riassunto e commento settimanale agli avvenimenti politico-militari. Il fronte russo e quello dell' Africa sett.* / Sažetak i tjedni komentar političko-vojnih događanja, ruska fronta i ona u Sjevernoj Africi te *Riassunto e commento settimanale agli avvenimenti politico-militari. (Ogni sabato lettura motivazione d'una medaglia d'oro). Il fronte russo e quello d' Africa.* / Sažetak i tjedni komentar političko-vojnih događanja (svake subote motivacijsko čitanje o zlatnoj medalji), ruska fronta i ona u Africi.

2. Clana / Klana

Circolo didattico di Abbazia / Didaktičko okružje Opatija

Scuola Padre Reginaldo Giuliani / Škola Otac Reginaldo Giuliani

Clana / Klana

Comune Matuglie / Općina Matulji

classe quarta / četvrti razred

insegnante / učiteljica: Livia Stefani

Nastava se odvijala u razdoblju 1. 10. 1942. – 20. 5. 1943.

U razredu bilo je 16 učenika i 15 učenica.

Godišnji političko-vojni program za taj razred bio je nešto skromnije opisan:

... le opere del Regime, il Re imperatore, i Ministri, la Camera dei Fasci, e delle corporazioni, il Senato, il Duce, il Gran Consiglio, il P.N.F., la G.I.L. l' O.N.D., il B.O.N.I., l' Esercito, la Marina. l'Aeronautica, la Milizia Volontaria per la sicurezza Nazionale./ ...djela Režima, Kralj Imperator, ministri, Vijeće Fascija, i korporacija, Senat, Duče, Veliki savjet, P.N.F., G.I.L., O.N.D., B.O.N.I., vojska, mornarica, zrakoplovstvo, dobrovoljna milicija za nacionalnu sigurnost.

U mjesečnim programima možemo čitati:

Ottobre:

La leva fascista

Rinovazione della nuova iscrizione alla G I.L. Il 28 ottobre – La patria in armi vive in questo periodo un ora difficile, la guerra e' dura, aspra, si impone sacrificio ed eroismo ai soldati, ne vuole anche da noi.

Novembre, Lettura „Il primo soldato d'Italia“, „La fede d' acciaio“

Listopad

Obnova upisa u G.I.L., 28. listopada – domovina pod oružjem proživljava u ovom razdoblju teške trenutke, rat je okrutan i gorak, zahtijeva žrtvu i herojstvo od vojnika, što se također želi i od nas.

Studeni, Čitanje „Prvi talijanski vojnik“, „Čelična vjera“

marzo

DIFESA ANTIAEREA

Mezzi di offesa:

I areoplani di bombardamento

II Offese che possono arrecare

Dirompente

Incendiaria

Chimica

Batteriologica

Mezzi di difesa

Protezione antiaerea. Provedimenti.

/

Ožujak

PROTUZRAČNA OBRANA

I. Bombarderi

II. Šteta koju mogu prouzročiti

Razaranje

Požar

Kemijska

Bakteriološka

Sredstva obrane

Protuzračna zaštita, postupci

U dnevniku i opažanjima nastavnika / Cronaca e osservazioni dell' insegnante za 22. 10. 42. čitamo:

Verso mezzogiorno e' venuto a scuola in visita alla refezione scolastica il Segretario del fascio e la Fiduciaria delle Massai Rurali Si sono compiacuti per il buon comportamento degli alluni e soprattutto per il buon appetito. Il signor Segretario a promesso ai bambini i vitamine Lorenzini

/

Oko podneva posjetio je školu sekretar fašističke organizacije i tajnica seoskih zadruga. Bili su zadovoljni dobrim ponašanjem učenika. Gospodin Sekretar obećao je djeci vitamine Lorencini.

A za 28. 10. 42. na godišnjicu Marša na Rim/Marcia su Roma:

Oggi in occasione del Ventenale della Marca su Roma abbiamo portato i Balilla e le piccole Italiane inquadrate

/

Danas u sklopu dvadesetgodišnjice Marša na Rim postrojili smo Balille i Male Talijanke.

Circolo didattico di Abbazia / Didaktičko okružje Opatija

Scuola Padre Reginaldo Giuliani / Škola Otac Padre Reginaldo

Clana / Klana

Comune Matuglie / Općina Matulji

classe prima A mista / prvi A razred, miješani

insegnante / učiteljica: Rina Lodi Brumgnach

Nastava se odvijala u razdoblju 1. 10. 1942. – 20. 5. 1943.

U razredu bila su 23 učenika i 19 učenica.

S hrvatskom djecom nastavu je pohađao i učenik Buonfiglio Alba iz Rima, kojemu je otac bio poručnik, valjda u službi u Klani.

Politička nastava u godišnjem programu bila je zadana:

Educazione politica

Gli avvenimenti della guerra su tutti i fronti. Gli eroi della guerra. Doveri del piccolo italiano in tempo di guerra. Il Duce – Le istituzioni del Regime rivolte particolarmente ai fanciulli: L' opera maternita' e infanzia. La G.I.L. Commento delle ricorrenze del calendario fascista che maggiormente possono interessare il fanciullo.

/

Politička nastava

Ratna zbivanja na svim frontama. Heroji rata. Dužnosti malog Talijana za vrijeme rata. Institucije Režima posebno zadužene za djecu. Majčinska i dječja briga. G.I.L. Komentari iz fašističkog kalendara koji mogu posebno zanimati dječake.

U mjesečnim programima razrađuju se teme iz godišnjih programa, posebna se pažnja posvećuje životu Dučea – Benita Mussolinija – i fašističkim godišnjicama. Npr.:

educazione politica

dicembre

Avvenimenti della guerra su tutti i fronti – gli eroi della guerra – Il Duce e la sua infanzia – Il 5 Dicembre : Il balilla

/

Politička nastava

Prosinac

Ratna zbivanja na svim frontama – heroji rata – Duče i njegovo djetinjstvo – 5. prosinca Balilla

te

Marzo

ed politica

La G.I.L. Il 23 Marzo, la fondazione dei Fasci.

/

Ožujak

Politička nastava

G.I.L. 23. ožujka osnivanje fašističke organizacije Fasci

aprile

educazione politica

Commento delle ricorrenze del calendario Fascista, il 21 Aprile la fondazione di Roma e la festa del lavoro

/

Travanj

Komentari datuma fašističkog kalendara, 21. travnja, osnutka Rima i praznika rada

Circolo didattico di Abbazia / Didaktičko okružje Opatija

Scuola Padre Reginaldo Giuliani / Škola Otac Padre Reginaldo

Clana / Klana

Comune Matuglie / Općina Matulji

classe quinta / peti razred

insegnante / učiteljica: Simcich Milenca

Nastava se odvijala u razdoblju 1. 10. 1942. – 20. 5. 1943.

U razredu bilo je 10 učenika i 17 učenica.

U imeniku za ovaj razred posebno je naglašen i razrađen mjesečni program iz predmeta Fašistička kultura:

ottobre

Cultura fascista

Nozioni di diritto. La societa' e la famiglia - la societa' civile – Doveri e diritto ed politica

/

Listopad

Fašistička kultura

Osnove prava. Društvo i obitelj – civilno društvo – obaveze i dužnosti i politika.

novembre

Cultura fascista

Ripetizione della materia nel mese precedente – L'oservanza delle leggi – Doveri morali

/

Studeni

Fašistička kultura

Ponavljjanje gradiva od prošlog mjeseca – razmatranje zakona – moralne obaveze.

marzo

Cultura fascista

La rivoluzione fascista. Lo squadrismo. La conquista del potere. Il Regime. Il Gran Consiglio – Il Partito – Gerarchie – Inquadramento. Doveri degli iscritti al Partito – Milizia. Istruzione per la difesa antiaerea.

/

Ožujak

Fašistička kultura

Fašistička revolucija. Skvadrizam. Osvajanje vlasti. Režim. Veliki savjet. Partija. Hijerarhija. Obaveze upisanih u partiju – Milicija. Instrukcije za protuzračnu obranu.

*maggio**Cultura fascista*

Disciplina – Amministrazione – Doveri degli iscritti al N.F. e P. Albanesi – La organizzazione del C.N.F. e organizzazione dipendenti – G.U.F. G.I.L. I Fasci femminili. L' A.F.S. Le associazioni fasciste del pubblico impiego dei ferrovieri dello stato, dei Postaltelefonici – degli addetti alle aziende industriali dello stato. L.O.N.D.

/

Svibanj

Fašistička kultura

Disciplina – administracija – Obveze upisanih i N.F. i P. Albanesi – G.U.F i G.I.L. Ženske fašističke organizacije. A.F.S. Fašističke organizacije u javnom sektoru željezničara i poštanskih i telefonskih radnika – zaposleni u državnim poduzećima L.O.N.D.

Circolo didattico di Abbazia / Didaktičko okružje Opatija

Scuola Padre Reginaldo Giuliani / Škola Otac Padre Reginaldo

Clana / Klana

Comune Matuglie / Općina Matulji

classe IIIa / III.a razred

insegnante / učiteljica: Mancino Maria

Nastava se odvijala u razdoblju 1. 10. 1942. – 20. 5. 1943.

U razredu je bilo 18 učenika 19 učenica.

S hrvatskom djecom nastavu je od 23. II. pohađao i učenik Gasparini Renato, od oca geometra, iz mjesta Premariacco kraj Udina.

U mjesečnim programima za taj razred nalazimo zadatke za dječje fašističke organizacije, a sve u svrhu pomaganja talijanskim vojnicima na bojištu.

Per le Piccole Italiane

lavori vari, che abbiano impiego sulla casa, e piu' ancora. che' possono essere mandati ai combattimenti, sciarpe, ventiere, e secondo l' abilita' delle allieve, calze e passamontagne

Per i Balilla

che possono servire come materiale didattico possono essere spediti ai soldati.

Za male Talijanke

Različiti uradci koji su za kućnu upotrebu, i još k tome mogu biti poslani borcima, šalovi, vjetrovke i – prema vještinama učenica – čarape i debeli džemper.

Za Balille

Koji mogu poslužiti kao didaktički materijal, a mogu biti poslani vojnicima.

novembre

recitazione

La poesia intitolata „Il volontario”

/

Za mjesec studeni predviđeno je recitiranje pjesme *Dobrovoljac*.

Storia ed educazine politica

La nostra Patria. Com'e oggi. Come fu un giorno.

La guerra del 1914.- 18.

Scopi, vicende vittoriose, pace ingiusta. I nostri alleati di ieri. Gli eroi. La figura del Re soldato. Le rivendicazioni di ieri e quelle di oggi.

/

Povijest i politička nastava

Naša domovina. Kakva je danas. Kakva je bila jednom.

Rat od 1914. –1918.

Svrha i pobjede, nepravedan mir. Naši saveznici od jučer. Kralj vojnik. Osvete od jučer i danas.

dicembre

Ripetizione di quanto e' stato nel mese di Ottobre e novembre.

Letture storice per arrolare ed approfondire quanto hanno appreso.

Le seguenti letture del sussidario: Vittorio Emmanuelle VI, guerra di indipendenza.

Benito Mussolini. Fondazione dei Fasci di Combattimento. Duce della nuova Italia.

Fondatore del impero. Caduti della Rivoluzione fascista. La conquista dell' Impero.

/

Prosinac

Ponavljjanje onoga što je bilo u listopadu i studenome.

Čitanje povijesnih tekstova kako bi usvojili i produbili ono što su shvatili.

Sljedeći pomoćni tekstovi: Vittorio Emmanuelle VI., Rat za neovisnost, Benito Mussolini, Osnivanje Borbenih Fascia, Duće nove Italije. Osnivač Carstva. Pali u Fašističkoj revoluciji. Osvajanje Carstva.

aprile

Canto

Canto per imitazione. Gli inni della Patria e' della Rivoluzione

/

Travanj

Pjevanje

Pjevanje za imitaciju Himne Domovine i Revolucije.

maggio

canto

canto corale per imitazione

Mediterraneo, Vincere

/

Svibanj

Pjevanje

Koralno pjevanje za imitaciju

Mediterran, Pobijediti

3. Brezza / Breza

Circolo didattico di Abbazia / Didaktičko okružje Opatija

Scuola elementare Dante Alighieri/ Osnovna škola Dante Alighieri

Comune di Matuglie / Općina Matulji

Frazione Brezza/ odsjek Breza

classe prima / prvi razred

insegnante / učiteljica: Asaro Stella (Parenzo),

Tonelli Maria

Nastava se odvijala u razdoblju 1. 10. 1942. – 20. 5. 1943.

U razredu bilo je 6 učenika i 17 učenica.

U godišnjem programu i za prvi razred osnovne škole bio je predviđen predmet poličke nastave sa sljedećim sadržajima:

Educazione politica

Il primo soldato d'Italia. Il Re. Il Fascio. Littorio. La Bandiera. Balilla. La tessera. Il giuramento. La giovinezza del Duce. Befana Fascista. Avvenimenti politici. Episodi di guerra attuale. 23 marzo. Amore alla divisa. Come si cura e si conserva la divisa. Il Duce ed i bambini. Il Natale di Roma. La provvidenza del Duce per i bambini. La refezione scolastica. Colonie estive.

/

Politička nastava

Prvi talijanski vojnik. Kralj. Fašistička organizacija. Liktor. Zastava. Balilla. Iskaznica. Zakletva. Mladost Dučea. Fašističke poklade. Politički događaji. Razni događaji iz aktualnog rata. 23. ožujak. Ljubav prema uniformi. Kako se pazi i čuva uniforma. Duče i djeca. Božić u Rimu. Briga Dučea za djecu. Školske marende. Ljetne dječje kolonije.

Nastava se odvijala u razdoblju 1. 10. 1942. – 20. 5. 1943.

U razredu bilo je 18 učenika i 19 učenica.

Circolo didattico di Abbazia / Didaktičko okružje Opatija

Scuola elementare Dante Alighieri/ Osnovna škola Dante Alighieri

Comune di Matuglie / Općina Matulji

Frazione Brezza/ Odsjek Breza

classe IVa e Va / IV.a i V.a razred

insegnante / učitelj; Daniele Zez

Nastava se odvijala u razdoblju 1. 10. 1942. – 20. 5. 1943., a stvarno je trajala do 14. 5.

U IV.a razredu bilo je 12 učenika i 8 učenica.

U V.a razredu bilo je 11 učenika i 12 učenica.

S hrvatskom djecom nastavu su pohađali i učenici: Bartolussi Renato, otac željezničar, iz Cervignana kraj Udina, Marina Carmelo, otac prodavač voća iz Trsta, i Cassani Pierra, otac mljekar iz Cremona.

U godišnjem programu, osim uobičajenih školskih predmeta, važno mjesto zauzimao je predmet Fašistička kultura, kao i u svim programima za ostale razrede.

Cultura fascista

La storia del dopoguerra in generale.

Le bonifiche e le guerre sociali realizzate dal Fascismo.

Cenni storici bibliografici del Duce e le fasi piu' salienti della sua vita.

/

Fašistička kultura

Generalna poslijeratna povijest. Dobrobiti i socijalni ratovi realizirani od fašizma.

Povijesni događaji u bibliografiji Dučea i najznačajnija razdoblja njegova života.

Mjesečni programi bili su razrada teza zadanih u godišnjem programu, a u nekim mjesecima i prošireni.

aprile

educazione politica:

Ogni sabato faro' la commemorazione di una medaglia d' oro. Così pure ogni sabato nel cortile della scuola faro' ginnastica e canto (canti patriotici e di guerra).

Travanj

Politička nastava:

Svake subote napraviti ću komemoraciju jedne zlatne medalje (za poginulog vojnika koji je tu medalju dobio). Isto tako ću svake subote u hodniku škole s učenicima raditi tjelovježbu i pjevati patriotske i ratne pjesme.

maggio

educazione politica

Un po' di storia del Fascismo: premesso lo stato dell'Italia dopo l'ultima guerra faro' notare come era necessaria l'azione del Duce, che vincendo tutti gli altri partiti. Fece trionfare il suo, partito forte, unificatore che salvo' l' Istria da una sicura rovina. L' ostilita' degli amici di una volta (Inghilterra e Francia) e le date principali che seguono le tappe della rivoluzione fascista.

Non mancherò di cantare spesso i canti della Patria e della Rivoluzione, affinché' attraverso la musica i bambini amino l'Italia.

/

Svibanj

Politička nastava

Malo povijesti fašizma, s obzirom na stanje Italije poslije zadnjeg rata, naglasit ću kako je bila neophodna Dučeova akcija, koji je pobijedivši sve ostale partije, trijumfirao svojom, snažnom partijom, ujedinitelj koji je spasio Istru od sigurne propasti. Neprijateljstvo bivših prijatelja (Engleska i Francuska) i osnovni koraci fašističke revolucije.

Neću odustati od čestog pjevanja patriotskih i revolucionarnih pjesama djeci sve dok djeca i putem muzike ne zavole Italiju.

Prilog 1.

Sadašnja zgrada Općine Matulji, koju su Talijani izgradili dvadesetih godina prošloga stoljeća u tipično fašističkom stilu (snimio B. Kukurin).

Dio drugi

I.

Matuljsko je područje ono koje od sjeverozapadnog dijela sadašnje Primorsko-goranske županije graniči izravno sa Slovenijom, a tridesetak kilometara dalje već je slovensko-talijanska granica. Zbog prometnih pravaca – željezničkih i cestovnih – koji iz zapadne Europe vode do opatijske⁴ i riječke rivijere, pa i dalje, to je područje bio zanimljivo i bečkom dvoru⁵, a poslije Rapallskog ugovora 1920. g., kada su ovi krajevi potpali pod Italiju, kraljevska fašistička Italija nastavila je izgrađivati prometnu i društvenu infrastrukturu. I danas još stoje uz prometnice dijelovi betonske ograde koju je sagradila ondašnja Italija za vrijeme okupacije ovih krajeva⁶. Naravno, nije tadašnja Italija sve to gradila zbog lokalnoga hrvatskoga življa već da bi olakšala prometne komunikacije prije svega zbog svojih vojnih i gospodarskih potreba, a isto tako, ulažući znatna sredstva u infrastrukturu, htjela se pokazati nadmoć Italije i njezina fašističkog režima nad *inferiornim Slavi-ma*, to jest hrvatskim stanovništvom, koje je uglavnom živjelo od poljoprivrede te nešto od poslova u industrijskoj Rijeci i turističkoj Opatiji. Vjerojatno je tek manji dio stanovništva bio zaposlen na gradnji zgrada crkve, općine i škole u Matuljima te cesta na širem matuljskom području⁷.

Odmah po postavljanju granice ili – kako se to među Kastavcima govorilo – *žice* kojom je taj matuljski dio Kastavštine odsječen od svoje prirodne matice, prišlo se osnivanju kulturno-prosvjetnih društava⁸ da bi se održala nacionalna svijest i sačuvalo jedinstvo domaćega hrvatskoga stanovništva.

Uz to, hrvatsko stanovništvo s obje strane *žice*, to jest granice, imalo je veoma razvijenu socijalnu i političku kulturu; svi su bili nacionalno osviješteni⁹, napredno, ljevičarski orijentirani, bez obzira na to u kojem su dijelu Kastavštine živjeli.

Sve su to jako dobro znali i talijanski fašistički okupatori, pa su svim sredstvima – represivnim, političkim, gospodarski – te školstvom i propagandom pokušali odnaroditi hrvatsko stanovništvo, odnosno prisiliti ga da prihvati i fašizam kao svoj svjetonazor.

⁴ U Matuljima na željezničkoj stanici i danas je spomen-soba – takozvana Carska soba – za odmor austrijskog cara kad je dolazio na Opatijsku rivijeru.

⁵ Opatija je bila rivijera za odmor uglavnom austrougarskoga plemstva.

⁶ Prilog br. 1.

⁷ Prilozi 1 i 5.

⁸ Glazbeno društvo *Spinčičeva muzika* osnovano je 1920. godine.

⁹ Prema priči moje bake, odmah nakon okupacije zapadnog dijela Kastavštine, jedan domaći budalaš išao je cestom i mahao talijanskom zastavom. Bez puno komentara suseljeni su njega i zastavu odmah bacili u trnje pokraj ceste.

Bez obzira na veliku represiju, otpor stanovništva takvoj politici bio je snažan, što je nakraju rezultiralo pobjedom nad fašizmom 1945. godine.

II.

Od talijanske pedagoške administracije iz razdoblja fašizma sačuvano je još podosta talijanskih imenika iz škola, pa ovdje donosimo njihov broj sa službenim, talijanskim nazivima mjesta:

- a) Apriano – Veprinac: 3 imenika
- b) Bergut Grande – Veli Brgud: 1 imenik
- c) Brezza – Breza: 12 imenika
- d) Clana – Klana: 5 imenika
- e) Giussici – Jušići: 4 imenika
- f) Pogliane – Poljane: 1 imenik
- g) Rucavazzo – Rukavac: 4 imenika
- h) Suonecchia – Zvoneća: 3 imenika.

a) Apriano / Veprinac

Iz škole Veprinac sačuvana su tri imenika iz zadnje godine 1942./1943. Tada je kraljevska fašistička Italija kapitulirala i svaka je školska aktivnost prestala. Učitelji su svi bili Talijani.

Circolo didattico di Abbazia / Didaktički okrug Opatija

Scuola elementare Apriano, Principessa Iolanda / Osnovna škola Veprinac, Princeza Jolanda

Comune Abbazia / Općina Opatija

Frazione Apriano / odsjek Veprinac

classe prima mista / prvi miješani razred

insegnante: / učiteljica: Olios Bruna

Nastava se održavala prema zadanom rasporedu od 1. listopada 1942. do 20. svibnja. 1943.

U razredu je bilo 14 učenika i 7 učenica, a na završnom ispitu prošlo je 13 učenika i 5 učenica; u dječje fašističke organizacije *Balilla* i *Piccole italiane* bili su učlanjeni svi učenici, jer je i to bio dio odnarođivačke politike i fašističke propagande. Dakako, učlanjivanje je bilo formalno dobrovoljno, a učitelji su, vrlo često, da bi prikazali svoj uspjeh u fašističkoj propagandi kod djece, sami uplaćivali članarinu za onu djecu koja su bila iz siromašnih domaćinstava, pa nisu imala dovoljno novca za članarinu.

Iz godišnjeg programa za prvi razred izdvajam, između uobičajenih edukativnih programa, zadatake: *Canto – Inni patriotici e canti – poesie* tj. pjevanje – domoljubne himne i pjevana poezija.

I glazbom i pjevanjem kod najmlađih su se trebali razvijati *domoljubni* osjećaji prema Italiji. Tako učiteljica bilježi 11. studenoga u svom mjesečnom izvještaju: *Illustrato ai bambini la figura nobile del nostro Sovrano come Capo di tutti i soldati italiani. Amore e riconoscenza verso di lui; preghiera al Signore affinché lo mantenga la nazione per molti anni* – što u prijevodu glasi: Prikazujem djeci plemeniti lik našega Suverena kao Zapovjednika svih talijanskih vojnika. Ljubav i zahvalnost prema njemu; molitva Gospodinu da bi održao naciju još mnogo godina.

A u svojim bilješkama 5. prosinca učiteljica bilježi:

Voglio dire qualcosa su questo mio strano scolaro dalla cui bocca, in questi mesi di scuola non sono riuscita a cavare che un misero „si“, tanto fievole da passare quasi quasi un sospiro. Dunque, questo bimbo non risponde mai quando gli rivolgo la parola e sul quaderno che gli avevo dato in principio d'anno non ha fatto tracciare (nečitko, opaska B. K.) senza alcun senso. Di ostacolo a tutto questo c'è che comprende pochissimo l'italiano, a questo (nečitko, opaska B. K.) alla sua scoubrosita?? da per risultato zero. Ormai, per quest' anno da lui credo di ricavare ben poco, per non dire nulla, forse, un altro anno sara piu' maluso per frequentare la prima.

U prijevodu:

Želim nešto reći o mom čudnom učeniku, iz čijih usta u ove školske mjesece nisam uspjela iskamčiti ni jedno najmanje „da“, toliko slabo da bi mogao biti i uzdah. Dakle, taj dječak, nikada ne odgovori kada mu uputim koju riječ, a u bilježnicu koju sam mu dala na početku godine nije nacrtao (nečitko, opaska B. K.) bez ikakva smisla. Prepreka je i to što vrlo malo razumije talijanski, a to (nečitko, opaska B. K.) uz njegovu nesposobnost daje rezultat nula! Ipak, ove godine ću od njega dobiti makar malo, da ne kažem ništa, možda će druge godine biti vrijedniji kad bude pohađao prvi razred.

Sljedeći je imenik drugog i trećeg razreda.

Circolo didattico di Abbazia / Didaktički okrug Opatija

Scuola elementare Apriano, Principessa Iolanda / Osnovna škola Veprinac, Princeza Jolanda

Comune Abbazia / Općina Opatija

Frazione Apriano / odsjek Veprinac

classe II, III., / II., III. razred

insegnante: / učiteljica: Bunicelli Rosaria

Nastava se održavala prema zadanom rasporedu od 1. listopada 1942. do 20. svibnja. 1943. U drugom razredu bilo je 8 učenika i 6 učenica, a u trećem razredu 6 učenika i 5 učenica. Na završnom ispitu prošlo je u drugom razredu 5 učenika i 6 učenica, u trećem 4 učenika i 3 učenice.

Po pravilu, u dječje fašističke organizacije *Ballila* i *Piccole italiane* bili su učlanjeni svi učenici, što je već ranije spomenuto, a važi za sve razrede.

U mjesečnom programu za rujan učiteljica bilježi zadatak:

Storia

Significato di storia. L'Italia d'oggi e quella di cento anni fa'. La guerra attuale.

te

Nozioni varie

...La marcia su Roma

U prijevodu:

Povijest

Značenje povijesti, Italija danas i ona od prije sto godina. Aktualni rat.

Razni pojmovi

... Marš na Rim

Pred božićne praznike 19. prosinca, između ostaloga, učiteljica se tuži na svoje učenike i njihove roditelje:

Gli alunni miei potrebbero fare molto di più', studiano poco a casa, le famiglie si disinteressano della scuola e li fanno restare per qualsiasi motivo in casa. Ho invitato più volte qualche mamma a presentarsi a scuola per poterle riferire sul andamento del figlio, nessuna è venuta, per mancanza di tempo.

U prijevodu: Moji bi učenici mogli napraviti puno više. Kod kuće malo uče, obitelji gube interes za školu i zadržavaju ih kod kuće iz bilo kojeg razloga. Više puta sam pozvala neke majke u školu da ih obavijestim o dolascima djece, nijedna nije došla zbog nedostatka vremena.

Treći, posljednji imenik, jest onaj za četvrti i peti razred:

Circolo didattico di Abbazia / Didaktički okrug Opatija

Scuola elementare Apriano, Principessa Iolanda / Osnovna škola Veprinac, Princeza Jolanda

Comune Abbazia / Općina Opatija

Frazione Apriano / odsjek Veprinac

classe quarta e quinta / četvrti i peti razred

insegnante: / učitelj(ica): Pilato Umberto, otišao u rat 6. II. zamijenila ga Savini Graziella

Nastava se održavala prema zadanom rasporedu od 1. listopada 1942. do 20. svibnja. 1943. U četvrtom razredu je bilo 10 učenika i 7 učenica, u petom razredu 11 učenika i 7 učenica. Na završnom ispitu prošlo je u četvrtom razredu 6 učenika i 5 učenica, u petom 9 učenika i 6 učenica.

Po pravilu, u dječje fašističke organizacije *Ballila* i *Piccole italiane* bili su učlanjeni svi učenici.

Iz godišnjeg programa izdvajam nekoliko programskih ideološko fašistički usmjerenih zadataka:

Storia V

Le grandi attuazioni del Regime. Le forze armate

Portero' tutta la storia sul piano della guerra attuale.

U prijevodu:

Povijest V.

Velik izvršenja Režima. Oružane snage.

Cijelu povijest objasniti ću na primjeru aktualnog rata.

U Bilješkama na kraju imenika učiteljica opisuje kako je pozvala zapovjednike *Fascia* (Fašističke stranke, opaska B. K.) da pomogne odjećom i hranom siromašne učenike.

b) Škola Bergut Grande / Bregud Veli obrađena je u prethodnoj raspravi

c) U Državnom arhivu Rijeka sačuvano je 12 imenika¹⁰ iz seoske škole Breza¹¹ u vremenu talijanske fašističke okupacije u kojima je detaljno zabilježena sva administrativno-pedagoška dokumentacija, a u personalnim dosjeima sačuvani su i dokumenti o učiteljima. Škola je imala prvih pet razreda, u kojima su, zbog manjka učenika, prostora i nastavnika, često učenici nekoliko razreda zajednički pratili nastavu. Prema ondašnjoj fašističkoj prosvjetnoj praksi, u naše krajeve slane su učiteljice iz Italije, no bilo je nešto učitelja iz Istre i s Kvarnerskih otoka. Dakako, njihovo učlanjivane u fašističku partiju bilo je obvezno.

Nekoliko imenika iz škole Breza obrađeno je u prvom dijelu¹² ove rasprave.

Ovdje navodim nekoliko zabilješki učiteljica u posebnim rubrikama u imeniku gdje su bilježile svoje dojmove o svojim učenicima i sredini u kojoj su bile. Sve je to bilo prožeto fašističkom propagandom i, vrlo izvjesno, podosta poljepšanom

¹⁰ U međuvremenu, od prošlog istraživanja, pronađeno je još 10 imenika.

¹¹ Prilog br. 4 – Slika Breze iz ratnih dana.

¹² Prilozi za povijest školstva na području Općine Matulji za vrijeme talijanske fašističke okupacije 1920. – 1943. (Dio prvi).

slikom o odnosu lokalnoga, hrvatskog stanovništva prema talijanskom, okupatorskom nastavnom osoblju.

Na kraju školske godine 1934./35. učiteljica Giovanna Mossuta od 1. do 5. razreda imala je 21 učenika. U svojim zabilješkama piše i datira uobičajeno prema fašističkom kalendaru: Breza 28-6-1935 – XIII – dakle trinaesta godina od početka fašizma u ondašnjoj Italiji. Tako piše:

Non nascondo di aver lavorato molto, invitando anche le famiglie ad interessarsi di piu' per la scuola, tanto che non ho avuto lamentazioni per la frequenza e questo mi e' stato d'aiuto nell' arduo compito.

U prijevodu:

Ne krijem da sam puno radila, potičući i obitelji da se više zanimaju za školu, jer se nisam žalila na redovno pohađanje nastave i to mi je bila pomoć u mojoj plemenitoj zadaći.

...

I rapporti fra me e le famiglie erano ottimi. Gli alunni mi sono stati e mi sono molto affezionati e così pure tutta la popolazione di Breza, poiché io no ho mostrato nessuna superiorità dinanzi a loro, soprattutto come una loro sorella, mi son fatta uguale a loro, anzi inferiore a loro e per questo mi apprezzano e mi rispettano di piu'!

U prijevodu:

Odnosi između obitelji i mene bijahu odlični, učenici su mi bili i još uvijek jesu vrlo privrženi, i isto tako i svi stanovnici u Brezi, stoga jer nisam prema njima pokazivala nikakvu nadmoć, prije svega poput njihove sestre, pričinjala sam se jednaka njima, čak i manje vrijedna od njih i stoga su me cijenili još više.

Zatim:

Nelle operazioni di tesseramento ho avuto brillanti successi, poiché entro il dicembre 1934. ebbi il 100% di tesserato in tutte le classi.

Per far partecipare mie alunni e la popolazione sempre piu' completamente ...mente al nuovo clima storico, nazionale e spirituale creato dal fascismo. Ho spiegato tutte le istituzioni esistenti create dal fascismo e l' opera grandiosa svolta dal nostro amato Duce, benito Mussolini, dall' inizio dell' fascismo ad oggi per la sempre nostra casa bella Italia.

U prijevodu:

Kod učlanjivanja (u *Balille* i *Piccole Italiane*, opaska B. K.) imala sam briljantne uspjehe, jer tijekom prosinca imah 100% učlanjenja u svim razredima.

Da bih pridobila svoje učenike i stanovništvo za novu klimu – ... (nečitko, opaska B. K.) povijesnu, nacionalnu i duhovnu, objasnila sam im sve o institucijama stvorenima u fašizmu i grandiozno djelo našega voljenoga Vođe Benita Mussolini-

ja od početka fašizma pa do danas za našu lijepu domovinu Italiju!

Učiteljica Anita Biggi bilježi na kraju školske godine 1938./39. u zajedničkim imenicima od prvog do petog razreda u kojima je bilo 15 učenika:

L' anno scolastico sta per finire: son felice da uno lato perche ritornero' per un po' di tempo fra i miei carie d' altra parte provo realmenete dolore nel (nečitko) lasciare miei ragazzi a cui mi sono stata affezionata.

U prijevodu:

Školska godina završava. S jedne strane sam sretna što ću se ubrzo vratiti među svoje drage, a s druge strane zaista osjećam žalost što ostavljam svoju djecu koju sam zavoljela.

Zatim:

La popolazione e' stata buona e cortese. Mi sono trovata ottimamente e mi auguro di poter ritornare un altro anno. Ho incontrato alcune dificolta' specialmente dal lato linguistico...

U prijevodu:

Ljudi su bili dobri i ljubazni. Tamo sam se izvrsno osjećala i priželjkujem da se vratim i druge godine. Imala sam izvjesne teškoće, posebno s jezične strane.

Učiteljica Biggi se zaista vratila i sljedeće školske godine 1939./40. U svojim bilješkama navodi i probleme s jezikom na koje je nailazila te ponovo žali što napušta učenike i mjesto za koje se vezala:

La lingua mi ha particolarmente preoccupato, specialmente in prima ed in terza. In prima perche' era ignorata la minima parola italiana, in terza perche' avevo, tranne alcuni, degli elementi di una capacita mediocre.

Mi spiace ora lasciare gli alunni, la scuola ed il paese a cuoi mi sono affezionata. La popolazione e stata sempre cortese ed ospitale e mi ha circondato d'affetto e di cuore.

U prijevodu:

Posebno mi je jezik zadavao briga, naročito u prvom i trećem razredu. U prvome jer je bila ignorirana i svaka najmanja talijanska riječ, a u trećem razredu jer sam imala, osim njih nekoliko, učenika osrednjih mogućnosti.

Žalim što sad moram napustiti učenike, školu i mjesto koje sam zavoljela. Stanovništvo je bilo uvijek ljubavno i gostoljubivo i od srca me zavoljelo.

U rubriku pod Slobodne aktivnosti učiteljica bilježi:

Pellegrinaggi patriotici 14 maggio 1941 oltre il confine Jugoslavo conquistato di recente.

U prijevodu:

Domoljubne šetnje 14. svibnja 1941. preko nedavno osvojene jugoslavenske granice.

I kasnije:

Su diciotto frequentati sedici sono stati i promossi e due bocciati alluni entrambi dalla prima classe. Ho continuato gli esercizi iniziati già lo scorso anno per il buon uso della lingua, che in questa zona ... (nečitko, opaska B. K.) sempre molto a desiderare. Ho insistito specialmente nella correlazione dei tempi e sul legamento delle idee nei compartimenti...

U prijevodu:

Od osamnaest polaznika, šesnaest ih je prošlo, a dvoje ih je palo, oboje iz prvog razreda. Nastavila sam s vježbama započetim još prošle godine za boljom upotrebom jezika, što u ovom kraju (nečitko, opaska B. K.) još uvijek zahtijeva mnogo truda. Inzistirala sam naročito na slaganju vremena i na povezivanju misli s članovima.

Razumljivo je da su talijanski učitelji tako razmišljali u svojoj političkoj, fašističkoj zaslijepljenosti kada je riječ o talijanskom teritoriju i Talijanima, a ne Hrvatima. No njihova profesionalna, intelektualna svijest morala je prihvatiti da su Talijani tada ipak bili okupatori i da su sva djeca koju su učili bila isključivo hrvatske nacionalnosti, odnosno da joj je talijanski jezik bio stran i da ga ni roditelji ni djeca nisu htjeli prihvatiti kao svoj jer je bio jezik okupatora.

d) Škola Clana / Klana obrađena je u prvom dijelu ove rasprave¹³

e) *Giussici* / Jušići 4 knjige

Circolo didattico di Abbazia / Didaktički okrug Opatija

Comune Matuglie / Općina Matulji

Scuola elementare Principe di Piemonte / Osnovna škola Princ od Pijemonta

Frazione di Giussici / Odsjek Jušići

Clase prima / prvi razred

insegnante / učiteljica: Superina Lidia

Nastava je trajala po rasporedu od 1. listopada 1942. do 20. svibnja 1943. U razredu je bilo 7 učenika i 15 učenica, a svi su bili upisani u *Balille* i *Piccole italiane*. Na završnom ispitu prošlo je četvero učenika i devet učenica.

¹³ Nav. dj.

U završnim primjedbama na kraju školske godine i ova se učiteljica žalila na slab interes učenika i roditelja za školu te učenje talijanskoga jezika.

Circolo didattico di Abbazia / Didaktički okrug Opatija
Comune Matuglie / Općina Matulji
Scuola elementare Principe di Piemonte / Osnovna škola Princ od Pijemonta
Frazione di Giussici / Odsjek Jušići
Clase seconda / drugi razred
insegnante / učiteljice: Pasolini Lina i Hafner Conti Jolanda

Prema rasporedu, nastava je trajala od 1. listopada 1942. do 20. svibnja 1943. U razredu je bilo 8 učenika i 13 učenica i svi su bili upisani u *Balille* i *Piccole italiane*. Na završnom ispitu prošlo je četvero učenika i dvanaest učenica.

Iz godišnjeg programa za drugi razred izdvajam nekoliko napomena za političku nastavu:

Programma di studio annuale
Educazione politica

Commento vivo dagli avvenimenti di cui tutti siamo protagonisti. Il Re, Il Duce, i combattenti, Medaglie d'oro, il compito che spetta ad ogni cittadino italiano mentre la Patria e' in armi. Anche il balilla e' un piccolo soldato. Autarchia – significato della parola.

U prijevodu:
 Godišnji program
 Politička edukacija

Živi komentar o događajima kojih smo svi protagonisti. Kralj, Duče, borci, nosioci zlatnih medalja, zadaci za svakog talijanskog građanina dok je Domovina pod oružjem. Balilla je također mali vojnik. Autarhija – značenje riječi.

Imenik za treći razred:
Circolo didattico di Abbazia / Didaktički okrug Opatija
Comune Matuglie / Općina Matulji
Scuola elementare Principe di Piemonte / Osnovna škola Princ od Pijemonta
Frazione di Giussici / odsjek Jušići
classe terza / treći razred
insegnante / učiteljica: Favretto Percoco Rosa

Prema rasporedu, nastava je trajala od 1. listopada 1942. do 20. svibnja 1943. U razredu je bilo 6 učenika, 13 učenica i svi su bili upisani u *Balille* i *Piccole italiane*.

Iz godišnjega programa izdvajam:

PROGRAMMA DI STUDIO ANNUALE

Tutti gli insegnanti farano mezzi di educazione politica (nečitko opaska B. K.) l'amore alla Patria e al Duce. La figura del Duce attraverso la sua vita. Dal infanzia al momento presente. La sua opera come ricostruttore dell'Italia e fondatore dell'Impero.

La vita gueriera della nostra stirpe che rifulge ...(nečitko, opaska B. K.) nelle guerre passate e nella presente.

L'Impero in ao.o. in Spagna.

In questa guerra continuiamo a combattere il comunismo.

... (nečitko, opaska B. K.) di Medaglie d'oro e dei fatti piu' salienti che riguardano la nostra Patria in questa ora.

La GiL¹⁴. Finalita' militari, politiche ed assistenziali dell' organizzazione.

EDUCAZIONE POLITICA

Alluni del Balila con raccolta di illustrazioni degli avvenimenti storico-politici. Conversazione.

U prijevodu:

GODIŠNJI PROGRAM

Svi učitelji stvorit će sredstva za poličku edukaciju... (nečitko, opaska B. K.) za ljubav prema Domovini i Dučeu. Lik Dučea kroz njegov život, od djetinjstva pa do sadašnjeg trenutka. Njegovo djelo kao obnovitelja Italije i osnivača carstva. Naš ratni put u utrci koji (nečitko, opaska B. K.) u prošlim ratovima i u sadašnjem.

Imperij u ao.o. u Španjolskoj.

U ovom ratu nastavljamo borbu s komunizmom.

(nečitko, opaska B. K.) za nositelje zlatnih medalja i najznačajnijih događaja što se odnose na našu domovinu ovoga trenutka.

G.i.L. vojnička, politička i socijalna svrha organizacije.

Politička edukacija

Učenici Balilla i skupljanje ilustracija povijesno-političkih događaja. Razgovor.

Iz mjesečnog programa izdvajam:

Dicembre

Ghiera Balilla

¹⁴ Gioventu' italiana del Littore – Talijanska liktorska mladež.

Febbraio, Maggio
Fiume italiana. Benito Mussolini fondatore dei Fasci di Combatiemnto. Caduti per Rivoluzione fascista. Giovanni Berton.

U prijevodu:

Prosinac

Prsten Balilla

Veljača, svibanj

Talijanska Rijeka. Benito Mussolini osnivač borbenih Fascia. Pali za fašističku Revoluciju. Giovanni Berton.

Circolo didattico di Abbazia / Didaktički okrug Opatija

Comune Matuglie / Općina Matulji

Scuola elementare Principe di Piemonte / Osnovna škola Princ od Pijemonta

Frazione di Giussici / odsjek Jušići

classe IV.i V. / IV. i V. razred

insegnante: / učitelj: Falanga Pasquale

Prema rasporedu nastava je trajala od 1. listopada 1942. do 20. svibnja 1943. U četvrtom razredu bilo je 11 učenika i 4 učenice, a u petom 5 učenika i 4 učenice i svi su bili upisani u *Balille* i *Piccole italiane*.

Godišnji program za te razrede nije bio posebno bogat povijesno-političkim i fašističkim napomenama; iz njega izdvajam:

Programma di studio annuale

Educazione politica

Educazione Fascista: Nozioni generali delle istituzioni politiche ed amministrative dello stato italiano

U prijevodu:

Godišnji program

Politička edukacija

Fašistička edukacija: osnovne postavke političkih i administrativnih institucija talijanske države.

f) Pogliane / Poljane

U jedinome zasad pronađenom i sačuvanom imeniku škole u Poljanama izdvajam iz godišnjeg i mjesečnih programa nekoliko napomena koje pokazuju kako se i kod najmlađih učenika, pedagoško-edukativnim metodama pokušavala formirati pozitivna svijest o fašizmu i tadašnjoj talijanskoj politici.

Circolo didattico di Abbazia / Didaktički okrug Opatija

Comune Matuglie / Općina Matulji

Pogliane / Poljane

Clase prima A / prvi A razred

insegnante: / učiteljica: Micoli Isolda

Prema rasporedu, nastava je trajala od 1. listopada 1942. do 20. svibnja 1943.

U razredu je bilo 9 učenika i 15 učenica. Budući da je prvi razred imao oznaku „A“, može se pretpostaviti da je bilo još prvih razreda u Poljanama.

Svi učenici bili su učlanjeni u dječje fašističke organizacije *Balilla* i *Piccole italiane*.

Programma di studio annuale

Educazione politica

Alluni del Balilla con raccolta di illustrazioni degli avvenimenti storico-politici.

Conversazione.

U prijevodu:

Godišnji program

Politička edukacija

Učenici Balilla i skupljanje ilustracija povijesno-političkih događaja. Razgovor.

Programma mensile

Dicembre

Canto: Inno dei Balila. III. Strofa dell inno Giovinezza.

Febbraio

Canto: Seconda parte del inno dei Balila

Aprile

Canto: Inno dei sommergibili

U prijevodu:

Mjesečni program

Prosinac

Pjevanje: Himna Balilla. III. strofa himne Giovinezza.

Veljača

Pjevanje: Druga strofa himne Balilla.

Travanj

Pjevanje: Himna podmorničara

Na završnom ispitu uspješno je prošlo 6 učenika i 11 učenica.

III.

I u ostalim imenicima koji ovdje nisu spomenuti nalazi se obilje građe, pedagoške dokumentacije koja pokazuje pokušaje sustavnog odnarođivanja hrvatske djece od najmlađe dobi, prema tada važećim školskim reformama (takozvana *Gentileova reforma*), a vrlo često preveliku revnost u tome pokazivali su i neki nastavnici. Svi učitelji morali su biti učlanjeni u Fašističku stranku, a mnogi su od njih i nastavu održavali u fašističkim uniformama¹⁵.

S pedagoško-edukativnoga aspekta iz sačuvane pedagoške dokumentacije, to jest imenika i bilježaka učitelja u njima, može se zaključiti nekoliko stvari.

Zadani program bio je sveobuhvatan i precizan u prikazivanju tadašnje talijanske fašističke politike i takozvane *fašističke kulture*. Za njegovu izvedbu brinuli su se ponajprije sami učitelji, potom takozvani *didaktički direktori* i inspektori iz Opatijskog didaktičkog okružja te iz riječke centrale. Prema pedantnoj talijanskoj administraciji, sva dokumentacija i svi eventualni zahtjevi za pedagoške i materijalne potrebe slali su se u Trento u Italiju, gdje je bio smješten Odsjek ministarstva prosvjete za okupirane teritorije – *teritorii anessi*.

S druge strane, razvidno je da u mnogim aspektima taj program nije bio prikladan za učenike tog uzrasta i takvih spoznajnih mogućnosti. Posebnu poteškoću stvarao je jezik, kojega hrvatsko stanovništvo u ruralnome opatijskom zaleđu nije znalo, a zbog razumljivog otpora okupatoru nije ga htjelo ni učiti.

Zbog straha od inspekcije i vlastite promocije, učitelji su često, ako ne i sustavno, uljepšavali odnose s hrvatskim stanovništvom, naglašavali čak i emocionalnu povezanost s djecom i roditeljima. Osim nekoliko iznimaka¹⁶, svi učitelji dolazili su iz Italije, čak iz krajeva koji su bili manje razvijeni nego kraj u koji su došli radi ti. Nisu poznavali ni jezik sredine ni običaje i kulturu stanovništva. Tako se možda može djelomično objasniti njihovo nerazumijevanje zašto i učenici i roditelji nerado prihvaćaju njihov nauk.

U toj građi evidentna je također politička indoktrinacija, koja je u djece i roditelja izazivala još veću odbojnost prema okupatoru. Da bi učitelji prikazali što bolji uspjeh u tome, to jest u učlanjivanju u dječje fašističke organizacije *Balilla* i *Piccole italiane*, sami su za djecu uplašivali obveznu članarinu kako bi pred političkom inspekcijom pokazali svoje uspjehe. Sva povijesna i suvremena politička zbivanja, tumačenja ratnih operacija u Africi, Rusiji, na seosku djecu nisu mogla ostaviti

¹⁵ Prema kazivanju još živih učenika talijanskih škola Slobodana Rubeše iz Kastva i Josipa Juračića iz Velih Muna.

¹⁶ Daniele Zez, s Cresa, učitelj u školi Breza, izvršno je govorio hrvatski.

nikakav dojam jer je sve to bilo preteško za njihov uzrast i spoznaje koje su mogli dobiti u svojoj sredini.

Talijanski fašistički učitelji pribjegavali su i perfidnijim metodama, pa su djecu strašili riječima: *I boschi sono pieni dei ribelli, che mangiano i bambini...*¹⁷ – Šume su pune odmetnika koji jedu djecu. Naravno, djeca nisu u to vjerovala jer su u roditeljskom domu dobivala prave informacije.

Uspješnost talijanskoga fašističkoga školstva može se promatrati s nekoliko aspekata. S onog negativnog, neuspješnog i nakaradnog političkog sustava, koji je pokušao uništiti sve hrvatske tragove – one fizičke – uništavajući glagoljske hrvatske natpise po pročeljima crkava i kuća paljenjem hrvatskih knjiga, zabranjivanjem upotrebe hrvatskog jezika u svim javnim situacijama, plaćanjem roditeljima da novorođenoj djeci daju talijanska imena¹⁸.

Negativna se strana ogleda i na jezičnome planu. U svom čakavskom govoru, koji je ekavskoga tipa, jednak u cijeloj Kastavštini, danas pod nekada okupiranim dijelom Kastavštine, ima puno više nepotrebnih talijanizama i svijesti da je to prirodno, *domaće*, spram štokavskoga standarda.

Onaj pozitivni aspekt jest da ni fizička represija, a još manje politička propaganda, nije uspjela odnaroditi apsolutno većinsko hrvatsko stanovništvo. Djeca su pod talijanskom okupacijom ipak naučila jedan svjetski jezik, koji im je u kasnijem životu itekako koristio. U školskim programima bile se zadane i teme iz poljodjelstva¹⁹, pa su djeca u školi naučila osnove poljoprivrede.

Pod talijanskom fašističkom okupacijom Matulji su od malog seoceta postali važan tranzitni centar, općina s novoizgrađenim zgradama općine, škole i crkve, koje su još i danas u upotrebi²⁰. Matuljci su također od Talijana stekli zamjetnu tehničku kulturu, pa su među prvima poslije oslobođenja 1945. godine osnovali svoj auto-moto klub i organizirali auto-moto utrke u Preluku kraj Opatije koje su bile na jugoslavenskoj i europskoj razini²¹.

Nisu ni sve učiteljice ostavile lošu sliku među stanovništvom poslije svoga odlaska. Tako je još godinama, sve do svoje visoke starosti, u Matulje dolazila bivša

¹⁷ Prema pričanju Josipa Juračića iz Velih Muna, tada učenika četvrtog razreda šk. god.1942./43.

¹⁸ I danas ima na matuljskome području nekoliko odraslih, a tada rođenih, talijanskih Italo, Benito, Spartaco i sl.

¹⁹ Takozvani *Corso Faina* za podučavanje u poljoprivrednim vještinama obuhvaćao je škole na cijelom talijanskom teritoriju.

²⁰ Prilog 5.

²¹ Prilog 2.

učiteljica Stefania Baldussi iz Veneta i sa svojim bivšim učenicima održavala jako dobre odnose.

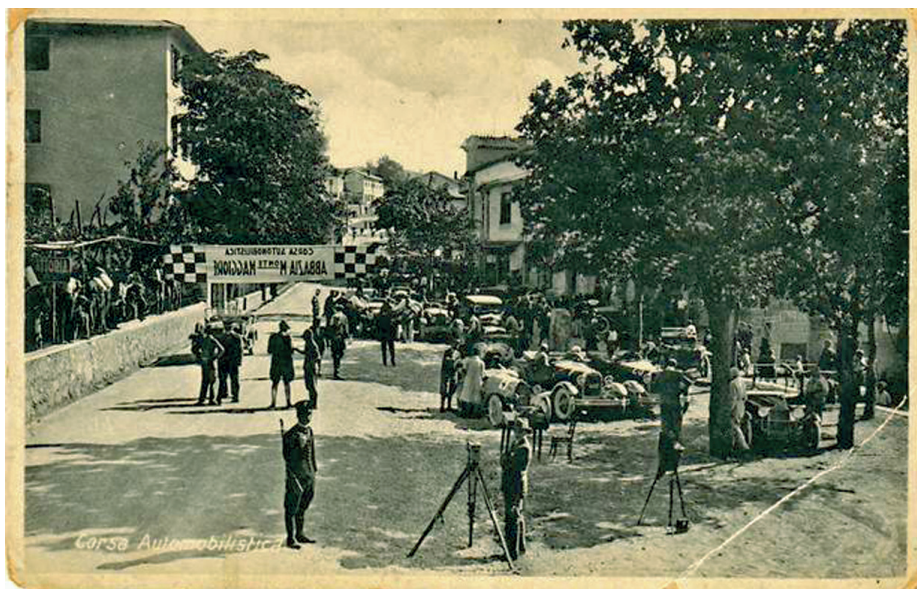
Pohvalno je da stanovništvo ovih krajeva, bez obzira na to što je bilo pod dugogodišnjom fašističkom represijom, nije zapalo ni u kakvu međunacionalnu mržnju niti gaji bilo kakve osvetničke osjećaje prema Talijanima. Svemu usprkos, svim ondašnjim i nedavnim ratnim zbivanjima, stanovništvo ovih krajeva zadržalo je pozitivnu svijest prema svima, naravno, ne zaboravljajući svoje zavičajno, narodno i kulturno naslijeđe.

IV. PRILOZI

Prilog 1. Ostaci cestovne ograde koju su izgradili Talijani na cesti Matulji – Jušići

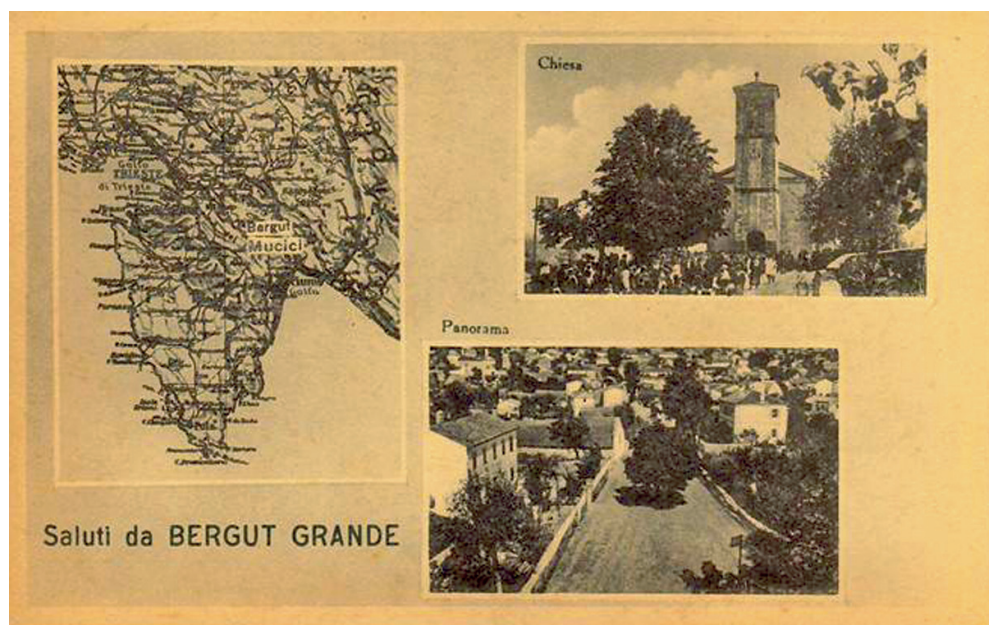
Prilog 2. Moto-utrka Opatija – Monte maggiore (Učka) i medalja s utrke

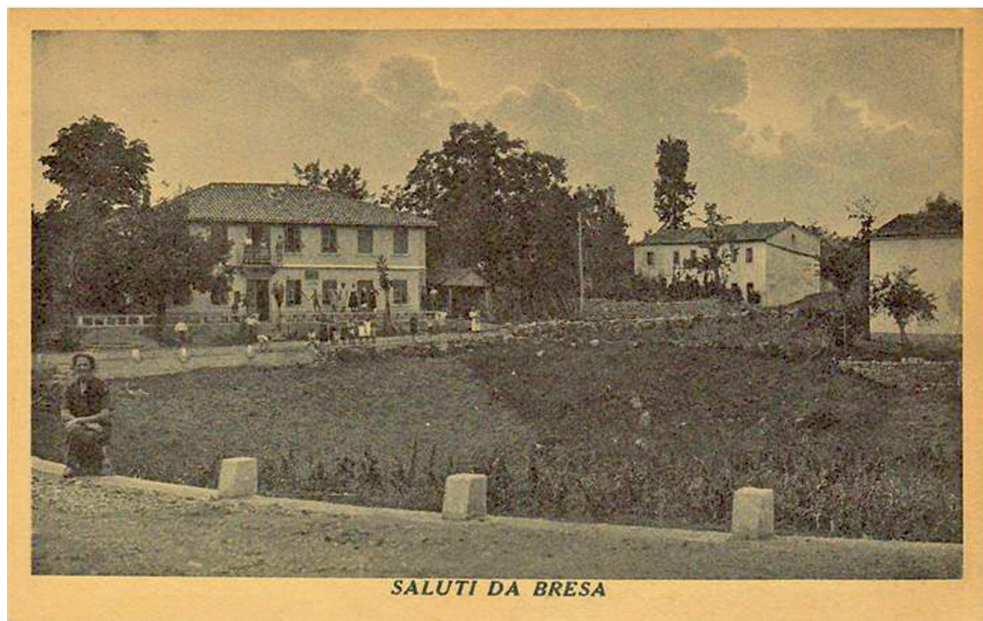

Prilog 3. Veli Brgud za vrijeme talijanske fašističke okupacije

Prilog 4. Slika Breze iz dana okupacije

Prilog 5. Zgrade Općine, škole i crkve izgrađene za vrijeme fašizma u Matuljima

Branko Kukurin

Tributes to the History of School Education in the Matulji Municipality during the Italian Fascist Occupation 1920–1943

Summary

In the Kvarner area, Rijeka and Opatija with their hinterland were significant points of the Italian centennial fascist aspiration, realised after the First World War, when the fascist royal Italy occupied this area. In the Opatija schooling area of that time, the north-western part of the Matulji Municipality was rich in Italian kindergartens and schools. Their primary role was to cause Croatian children lose the feeling of their national identity, and to indoctrinate them with fascist ideas. This may be confirmed on the basis of the still existing school documentation – class-registers kept at the State Archives in Rijeka, and by the statements given by former pupils/students of Italian fascist schools.

Keywords: *schooling; fascism; loss of national identity.*